

17. *Нестеров І. Г.* Внесок агропромислових транснаціональних корпорацій у забезпеченні продовольчої безпеки України / І. Г. Нестеров [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

18. *Сорока І. Б.* Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції / І. Б. Сорока // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 9 (99). — С. 35—41.

19. *Янікін С. В.* Вплив ТНК на стабільність міжнародної фінансової системи / С. В. Янікін // Економічний вісник Донбасу. — 2011. — № 3 (25). — С. 60—71.

Стаття надійшла до редакції 31.08.2011

УДК 339.137

К. Д. Савчук, аспірант,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЇ СУПЕРНИЦТВА ТА КОНКУРЕНЦІЇ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена визначенню сутності економічних категорій «конкуренція та суперництво», їх характеристикам і співвідношенню в глобальній економічній системі. Доведено, що суперництво — є вищою формою прояву конкурентної боротьби за обмежені економічні ресурси та ринки збуту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: глобальна економічна система, змагання, конкуренція, гіперконкуренція, суперництво.

АННОТАЦИЯ. Статья посвящена определению экономических категорий «конкуренция и соперничество», их характеристикам и соотношению в глобальной экономической системе. Доказано, что соперничество — это высшая форма проявления конкурентной борьбы за ограниченные экономические ресурсы и рынки сбыта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: глобальная экономическая система, соревнование, конкуренция, гиперконкуренция, соперничество.

ANNOTATION: The article is devoted to the definition of economic categories «competition and rivalry», their characteristics and relationship in the global economic system. It is proved that the rivalry — is the highest form of competition for scarce economic resources and shares on international markets.

KEYWORDS: global economic system, competition, hyper-competition, rivalry.

В історії людства, особливо його економічного розвитку, змагальність і суперництво у будь-якій сфері та в конкретних фор-

мах завжди відіграло надзвичайно велику роль, бо по суті було джерелом розвитку. Важко знайти, а може й неможливо, сферу людської діяльності, в якій би не існувало суперництва в тій чи тій формі. Можна стверджувати, що почуття суперництва або змагальності існувало завжди, починаючи від появи мікроорганізмів, які ведуть боротьбу за виживання навіть на клітинному рівні, і закінчуючи вершиною його еволюційного розвитку — появою людини.

На всіх етапах розвитку людського суспільства, від виникнення самої людини, її тривалого еволюційного розвитку, аж до сьогодення, суперництво було і залишається основним чинником стимулювання розвитку людської діяльності. Отже суперництво закладено вже в самій природі людини. В той же час воно трансформується в ході еволюції суспільства, набуває різноманітних форм в різних сферах суспільного життя та галузях виробництва. Ці форми можуть бути як відносно м'якими, так і відносно жорсткими, а їх висока інтенсивність може призводити до створення конфліктів та здатна навіть призвести до знищення конкуруючих суб'єктів.

Об'єднання різних форм суперництва, що відображають різні явища і процеси дозволяє і одночасно вимагає шукати в них і знаходити як спільні риси, так і притаманні їм відмінності. Тому важливо знайти не тільки спільні риси, але й критерії, які дозволили б розділити процеси, пов'язані з категоріями змагання, конкуренції та суперництва в різних сферах людського буття та суспільного відтворення. Загальною рисою цих трьох категорій, на нашу думку, є боротьба на випередження, яка дозволяє досягти кращих кількісних, або якісніших результатів. Щодо критеріїв, які розділяють ці категорії, то їх треба шукати і досліджувати в конкретній сфері суспільного життя. У даній статті мова йтиме перед усім про економічну сферу. Важливо зауважити, що зазначена проблема не є достатньо дослідженою в економічній літературі, а вчені здебільшого не акцентують увагу на відмінностях між категоріями конкуренція і суперництво, а іноді ототожнюють ці поняття.

Дослідження проблем конкуренції та суперництва в економічній сфері є надзвичайно актуальними. Ці проблеми безпосередньо пов'язані з майбутнім країни, її місцем у світовому співтоваристві, з рівнем життя населення. Вони пов'язані з інноваційним розвитком, структурною перебудовою економіки, темпами економічного зростання, конкурентоспроможністю нашої економіки в цілому та її окремих галузей і видів продукції зокрема.

Засоби системного аналізу конкуренції та суперництва були розроблені К. Марксом. Сучасний етап наукової розробки цієї проблеми пов'язані з іменами М. Портера, Г. Хамела і К. Прахалада, М. Трейсі, Ф. Вірсема, які дослідили численні аспекти даної проблеми. Проте реалії сучасного періоду розвитку на межі ХХ і ХХІ століть зумовили появу нових концептуальних підходів до цієї проблеми, які полягають у необхідності синтезу засад співробітництва і конкуренції, оскільки негативні наслідки останньої часто переважають її позитивний вплив на економічний і соціальний розвиток. Такий підхід був реалізований Д.Ф. Муром у його концепції екосистеми, що вперше була презентована у монографії «The death of competition» [1].

Нарешті, заслуговує на особливу увагу теорія гіперконкуренції (близької за засадами до теорії суперництва) американського економіста Р. Д'Авені. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що конкурентні переваги будь-яких компаній чи корпорацій, на думку автора, є швидкоплинними, вони невідворотно знищуються глобалізацією та інноваційним розвитком. За Р. Д'Авені гіперконкуренція — це постійно наростаюче суперництво в умовах інноваційного розвитку [2]. Щодо праць українських дослідників проблем конкуренції, то, на жаль, зазначені проблеми співвідношення конкуренції та суперництва в них не розглядаються.

У недалекому минулому в радянській економічній науці та в практиці господарювання в СРСР використовувалась категорія «соціалістичне змагання». Через цю категорію розглядалися різні аспекти людської діяльності з дуже широким спектром: від продуктивної праці до творчої ініціативи і аж до морального обличчя людини. Для економічної теорії тих часів характерно було заперечення мотивації конкуренції в будь-якій сфері соціалістичної економіки, а саме конкуренція розглядалась як категорія, що притаманна виключно західній економіці, як «вовчий закон капіталізму». Об'єктивні же відносини конкуренції, що в тій чи іншій мірі існували в різних сферах радянської економіки, в першу чергу у виробничій, видавались за усвідомлене соціалістичне змагання. Негативне ставлення до конкуренції пояснювалось негативним впливом рушійних мотивів у поведінці підприємств через їх прагнення буцім-то до наживи, задоволення власних інтересів, отримання будь-якою ціною найвищого прибутку, егоїзмом по відношенню до інших.

Конкуренція і змагання — це взаємопов'язані, але в той же час не тотожні поняття. Між ними можна знайти як відмінності, так і схожі риси. І змагання, і конкуренція призводять до руху

вперед, але щодо можливостей створення сприятливих для цього умов, конкуренції безумовно належить пріоритет. У радянській літературі змагання протиставляється конкуренції, що не певному етапі сприяло витісненню конкуренції під впливом ідеологічних забубонів. Але вже і тоді багато економістів мали іншу, на відміну від офіційної, точку зору на діалектику категорій змагання і конкуренції.

Так, зокрема, Л. А. Бейлін мав особливу точку зору з цього приводу. Конкуренція, писав він, — це форма змагання, але змагання не є формою конкуренції... І не можна вважати, що змагання при соціалізмі є — «здоровою конкуренцією», або так званою формою «соціалістической конкуренции», начебто не обтяженої «пороками ее капиталистической формы» [3]. Таким чином, Л. А. Бейлін вважає, що соціалістичне змагання відбувалося лише у формі завуальованої конкуренції.

Як відомо, результатом перемоги у соціалістичному змаганні в СРСР були не тільки пошана та слава, а й матеріальні блага. Але насамперед — це була система прихованої примусової праці на благо всього державного ладу, заради віри у «світле майбутнє». Мав місце і популізм, особливо коли не досягнувши попередньої мети в плановій економіці, відбувалось висування вже нових, більш грандіозних цілей. Як результат, це призводило до того, що справжня винагорода за працю не відповідала фальшивим гаслам. Таким чином, на нашу думку, формується погляд, що соціалістичне змагання відбувалось у формі несправжньої та недорозвинutoї конкуренції, яка не відповідала реаліям економічного світу та лише симулювала певні взаємовідносини в суспільстві.

У той же час, у ринковому розумінні економічних процесів, активно розвивалась категорія конкуренції і не тільки на рівні промисловості, а у всіх економічних сферах і аспектах господарського життя. По рівню свого прояву змагання виникає на рівні робітників і службовців, а конкуренція — як на рівні підприємств, так і на рівні окремих працівників. Звідси формується і класифікація конкуренції за її видами:

1) конкуренція, що пов'язана з задоволенням особистих потреб та інтересів;

2) конкуренція, що пов'язана з інтересами суспільства, отриманням суспільного визнання і схваленням результатів трудової діяльності та моральною винагородою. Але в обох випадках мова йде про отримання власної вигоди.

У сучасній економічній теорії конкуренція розглядається як надзвичайно складне й багатовимірне економічне явище, яке має системоположне значення для розуміння сутності ринкової економіки і процесів, що в ній відбуваються.

Також у науковій думці існує дискусія з приводу визначення конкуренції як форми суперництва, що пройшла тривалий шлях свого еволюційного розвитку. Не зважаючи на той факт, що чимало науковців, відмічали, що конкуренція може набувати особливостей суперництва, або суперництво характеризувалось як конкурентна боротьба, або конкуренція — це і є суперництво.

На нашу думку, за рівнем свого прояву ці дві категорії значно різняться.

З одного боку, поняття конкуренції та суперництва є дуже близькими, майже однорідними, але з іншого боку, вони не є тотожними. Перш за все мета конкуренції полягає в тому, щоб захопити економічну владу над ринком, диктувати свою волю, впливаючи на рівень цін. Але навіть безособова конкуренція неминуче несе на собі печатку боротьби особистостей, незалежно від того, чи знайомі окремі люди між собою. Суб'єкти ринку можуть перебувати у відносинах конкуренції або суперництва, відповідно бути конкурентами або суперниками. Союз «або» висловлює тут не тотожність, а, навпаки, розрізнення понять.

З точки зору енциклопедичного ресурсу, близькими поняттями в розумінні як конкуренції, так і суперництва є будь-які конфлікти, різновиди змагання, боротьби, протистояння, прагнення до лідерства, сутички, починаючи від перетягування канату і закінчуючи військовими діями, але це не означає, що всі ці поняття є синонімами один до одного. Не зважаючи на те, що всі вони являють собою певний конкурс і боротьбу серед опонентів за отримання бажаного призу, передбачають певні конкурентні відносини та дії, всі вони є досить різними по глибині свого впливу та характеру, щоб їх розрізнити.

Отже, з самого початку слід зрозуміти, що в економічній теорії на відміну від буденної мови терміни «конкуренція» і «суперництво» є не синонімічними, вони мають різний зміст.

Ми всі живемо за конкурентним сценарієм життя, але це не означає, що ми всі обов'язково конкуренти або суперники по відношенню один до одного.

У радянській літературі категорія суперництва, зокрема соціалістичного змагання, та конкуренції у сфері промисловості, набула широкого обговорення в 1970-ті роки, під впливом світової монополізації і нарощування потужності імперіалізму відбувся

зсув кордонів економічного переділу світу і його поділ на три центри між імперіалістичного суперництва по відношенню до СРСР (США і Канада, країни Західної Європи та Японія).

Якщо наважитись назвати ці процеси конкуренцією, то їй повинні бути притаманні такі риси, як боротьба за ресурси та капітали на імперіалістичному рівні, зіткнення стратегій, завоювання провідних позицій у всіх сферах економічного і політичного життя над країн (імперій). Імперіалістичне суперництво — це значно більше ніж конкуренція. Це проведення політики «великої держави», яка проводиться через участь в економічному переділі світу всіма можливими засобами, починаючи від політичних інтриг, застосування і залякування військовою потужністю і закінчуючи економічними війнами за допомогою капіталу найбільших ТНК і ТНБ. Відбувається політичний, територіальний та економічний поділ світу. У погоні за лідерством і максимальним прибутком, три центри міжімперіалістичного суперництва не зупинялися, на думку радянських дослідників, ні перед чим. За допомогою фінансової підтримки ТНБ відбуваються як військові операції, так і спровокована штучна зміна урядів, у разі якщо та чи та залежна від зовнішніх інвестицій країна «третього світу» стає «зоною економічних інтересів». ТНК і ТНБ стають стратегічною зброєю, яка дає не менш потужну силу ніж військовий потенціал держави.

В 1970-ті роки чималу роль відіграло і ідеологічне змагання між капіталізмом і соціалізмом, яке з кожним роком переростало у зтяжне суперництво, особливо в період холодної війни між СРСР і США, коли весь світ фактично поділився на два табори. Ідеологічне змагання в СРСР існувало навіть і в спорті. На міжнародних змаганнях у тому чи тому виді спорту воно набувало характеру ідеологічного суперництва, від якого залежав авторитет держави, програш був рівноцінний поразці у війні.

На відміну від радянської літератури, в західній економічній літературі набагато раніше існувало чітке розмежування категорій конкуренції (competition) та суперництва (rivalry).

Політекономічний підхід у цьому питанні відіграє найважливішу роль і визначає конкуренцію як «основу основ». Дійсно, категорія конкуренції знаходить своє відображення як у минулому, так і в сучасному світі. Це поняття є і більш розповсюдженим, на що є свої історичні причини. В історії економічних учень суперництво виступає не як окрема категорія, а як різновид конкуренції, або її посилення. Таким чином суперництво — це найвища ступінь конкурентної боротьби.

Суперництво, як і конкуренція має тривалу історію. Наприкінці XIX ст., під впливом появи міжнародних монополій, а з часом виникнення ТНК та активного розвитку глобалізаційних процесів у другій половині XX ст., появи інституціональної конкуренції — з'являється глобальне ринкове суперництво на мікротамакрорівні. Транснаціональне суперництво на макрорівні — це суперництво, в якому беруть участь не тільки ТНК-гіганти, але й окремі країни світу, масштаби впливу і потужність дій яких уже не може характеризуватись у рамках конкуренції. Це країни-світові лідери, які і є невід'ємною частиною транснаціонального суперництва та суперниками. А інші країни-аутсайтери, які теж є частиною глобального світу, лишаються по заду і здатні лише конкурувати за певні ресурси, вести торгіву діяльність, але не мають місця в «вищій лізі».

У другій половині XX ст. з'являється гіперконкуренція та одночасно суперництво транснаціонального масштабу, яке загострює питання національної конкурентоспроможності, коли міжнародні корпорації-гіганти відіграють роль основної зброї в глобальному суперництві. Транснаціональне суперництво — це глобальне протистояння сил та інтересів «великих світу сього», заради отримання та утримання здатності певної країни бути глобальним лідером або знаходитись серед них. Країни — лідери глобального суперництва прагнуть не тільки підтримувати стійкі та відносно високі темпи зростання реального валового внутрішнього продукту, але і перевершувати свої результати по багатьом напрямкам, задавати ритм у світовому просторі та змушувати інших учасників глобального руху наздоганяти. У широкому сенсі розраховується більше 200 показників, що впливають на національну конкурентоспроможність. Це і зовнішнє сальдо торгового балансу та показники зовнішньої торгівлі, відкритість, характер уряду, фінанси, технології, інфраструктура, менеджмент, освіта, праця, інституціональне середовище тощо.

Як результат стрімкого посилення міжнародної конкуренції, відбувається активний розвиток процесів транснаціонального суперництва між окремими країнами і міждержавними економічними центрами. Головною метою цього протистояння є перемога в гострій конкурентній боротьбі, яка потребує постійних інновацій з метою підтримки постійного технологічного та інформаційного лідерства на глобальних ринках. В умовах глобальної економіки формується єдиний глобальний простір, який і є основним майданчиком для транснаціонального суперництва, де держави змагаються і ведуть конкурентну боротьбу не тільки за ре-

сурси і ринки збуту, а й за нові наукові знання, за право контролю та регулювання інформаційних і фінансових потоків, за власність, за інтелектуальний та інформаційний капітал, які визначають їх конкурентоспроможність на світовому ринку.

Завдяки розвитку, посиленню та трансформації категорії конкуренції з'являється суперництво як окрема потужна категорія, яка на відміну від конкуренції має значно глобальніші передбачення. Транснаціональне суперництво — це вже не похідна від конкуренції, і не її форма, а скоріше навпаки.

Так, на фоні теоретичної і практичної реалізації конкуренції, сформувалась унікальна система, яка має свої специфічні особливості та глобальний вплив і яка ні схожа ані на капіталізм, ані на соціалізм. Тому в статті зроблено спробу фундаментально дослідити категорію конкуренція, за для порівняння з особливостями, які притаманні сучасному суперництву та його транснаціональному аспекту.

Об'єктивна складність наукового дослідження категорій конкуренції та суперництва полягає в їх залежності від рівня економічного розвитку суспільства, що в свою чергу позначається на формуванні конкретного господарського середовища, специфічного для кожної країни та тому чи іншому історичному етапі. І це стосується не тільки кожної окремої країни, але людської спільноти в цілому. Діалектика між конкуренцією і суперництвом, їх залежність від рівня економічного розвитку та досягнутого рівня цивілізації в цілому яскраво проявляються на глобальному та макрорівнях.

Наприкінці XX-го, початку XXI-го століття у зв'язку з посиленням глобалізаційних процесів в умовах зростання інноваційних досягнень у виробництві, позитивного впливу інформаційної революції на розвиток світової економіки, посилення ролі ТНК у цьому розвитку зазначених змін зазнала світова мапа суперництва. На світову арену впевнено вийшли такі могутні суб'єкти суперництва, як Китай та Індія. Намагається зберегти свої позиції на цій мапі Росія, яка концентрує свої основні зусилля на світовому енергетичному ринку, а саме на виробництві та продажу нафти і газу та на світовому ринку озброєнь. В умовах світової фінансово-економічної кризи дещо послабились позиції країн Європейського союзу, а природні катаклізми 2011 р. погіршили позиції Японії у світовому суперництві.

Розвиток економіки та посилення загально цивілізаційних процесів у світі позначилися і на мікрорівневих конкурентних процесах. Суттєво змінюється природа цих процесів. Вони ста-

ють більш м'якими, цивілізованими. Корпорації все більше уникають застосовувати в боротьбі з конкурентами такі старі руйнівні методи, як скажімо, цінову конкуренцію, і схиляються до сучасних цивілізованих методів, як наприклад об'єднання капіталів або злиття компаній. А за дослідженими ознаками це вже не стара руйнівна конкуренція, а сучасне суперництво. З розвитком людського суспільства, його цивілізаційних засад саме ця тенденція стане визначальною.

Висновки. З другої половини ХХ ст. відбувається різке посилення впливу на конкуренцію нового фактору — широкого використання результатів творчої діяльності людей і генерування нових знань у науково-технічній сфері. На зміну конкуренції приходить суперництво, яке ввібрало в себе все цінне від конкуренції, але є іншою за своєю суттю на фоні її практичної реалізації. На відміну від конкуренції, в суперництві існує своєрідний «захисний механізм», який розрахований більш на розвиток, ніж на знищення суперниками одне одного. Як фактор успіху в глобальному суперництві велику роль відіграє інноваційна діяльність, з'являється як приховане співробітництво, так і тісне партнерство, як на рівні великих і малих фірм, так і на державному рівні. Суперництво є вищою формою прояву конкурентної боротьби за обмежені економічні ресурси та ринки збуту, а різноманітні злиття та об'єднання, у тому числі і в стратегічні альянси, відіграють важливу роль в якості інструментів глобального суперництва.

Література

1. *James F. Moore.* The Death of Competition: Leadership and Strategy in the Age of Business Ecosystems. Harper Paperbacks, 1997. — 320 p.
2. *D'Aveni R. A.* Hypercompetition: Managing the Dynamics of Strategic Maneuvering. Free Press, 1st edition, 1994. — 448 p.
3. *Бейлін Л. А.* Социалистическое соревнование как экономическая категория. — М., 1970. — С. 90.
4. *D'Aveni, R. A.,* Corporate Spheres of Influence, MIT Sloan Management Review, 2004. — Summer.
5. *Peter Dicken,* Global Shift: Reshaping the global economic map in the 21st century, SAGE Publications, 4th edition, 2003. — 532 p.
6. http://uamconsult.com/book_519_chapter_14_Trejjsi_i_Virsema_terpj_at_krushenie.html
7. <http://sbizgroup.com/articles/THE-DEATH-OF-COMPETITION.pdf>
8. <http://www.management.com.ua/strategy/str011.html?print>
9. <http://www.iwoce.org/definitions-of-ecosystems.pdf>

Стаття надійшла до редакції 07.09.2011